

این مقاله انتقادی گویا آخرین اثر قلم استاد فقید محمد پروین گنابادی است که در آخرین روزهای زندگی، بعنوان تقریظ بکتاب رشحات عین الحیات و برای تشویق دوست دیرینش دکتر معینیان نوشته و بوسیله فرزندش آقای ایوج پروین بدفتر مجله تحقیقی گوهر فرستاده است. رحمة الله علیه رحمته واسعه .

(۲)

رشحات عین الحیات

مولانا فخرالدین علی بن حسین واعظ کاشفی ۸۶۷-۹۳۹ هجری

در باب سلسله تقشبنده با مقدمه و تصحیح و حواشی دکتر علی اصغر معینیان

از انتشارات بنیاد نیکوکاری نوریانی در دو جلد ۷۷۸ صفحه

مثنوی است فارسی در دو جلد از آثار صوفیه ، تألیف علی بن حسین واعظ کاشفی ، معروف به صفی که بوسیله دوست دانشمند آقای دکتر علی اصغر معینیان باشیوه علمی انتقادی تصحیح شده و با مقدمه ای مبسوط و حواشی و تعلیقات سودمند و فهرست اسما و اعلام بصورت دلپذیر و زیبایی ، بنفقه بنیاد نیکوکاری نوریانی بزیور طبع آراسته گشته است . دیباچه کتاب در ۳ صفحه بقلم جناب استاد دکتر نصره اله کاسمی نوشته شده

✽ استاد محمد پروین گنابادی از ادیبان و محققان بنام معاصر .

است. در این دیباچه، بایبانی شیوا و موجز، از عرفان ایرانیان سخن رفته و به تحولات و سیر تاریخی آن بنحوشایسته اشاره شده است. سپس از صفحه ۳۰ به بعد مقدمه مصحح آغاز میشود که نویسنده در آن بمعرفی کتاب و مختصری از اوضاع و احوال سیاسی و جغرافیائی و اجتماعی ماوراءالنهر و خراسان در قرن نهم می پردازد و از ظهور امیر تیمور و صفات و کردار او و شهر سمرقند و شاهرخ و خصال او و شهر هرات و فوت شاهرخ و میرزا الخ بیک و چند تن دیگر از امراء و فرمانروایان ماوراءالنهر گفتگو میکند، از صفحه ۴۶ ذیل عنوان سیر تصوف مباحث سودمندی همچون زاهد و صوفی و عقاید صوفیان از قرن سوم هجری و سلسله های گوناگون صوفیان مانند: محاسنیه - قصباریه - طیفوریه - جنیدیه - نوریه - سهلیدیه - سیاریه و جز آنها مورد بحث قرار گرفته است و سپس از مهم ترین فرقه تصوف در قرن نهم یا سلسله نقشبندیه که موضوع کتاب رشحات عین الحیات است به تفصیل بررسی گردیده از قبیل وجه تسمیه آن و موجد و مؤسس آن سلسله و دیگر موضوعات مربوط به آن فرقه و اسول و قواعد سیر و سلوک در سیر طریق در چند عبارت موجز و شیوا بزبان فارسی بیان شده که یکی از نکته های قابل توجه کتاب است بنام هشت اصل خواجگان چون:

- ۱- هوش دردم
- ۲- نظر بر قدم
- ۳- سفر در وطن
- ۴- خلوت در انجمن
- ۵- یاد کرد
- ۶- بازگشت
- ۷- نگاهداشت
- ۸- یادداشت.

آنگاه مصحح از صفحه ۵۶ با شیوه محققانه ای بشرح احوال مؤلف کتاب و تألیفات او و مختصری از ترجمه احوال پدر او کمال الدین حسین واعظ سبزواری معروف به ملاحسین کاشفی که از بزرگان علما و از دانشمندان مشهور و برجسته قرن نهم است می پردازد. در این مقدمه که بسیار جامع و فاضلانه است، شمراننده، میتواند بنحوی مؤلف کتاب و پدر نامدارش ملاحسین واعظ کاشفی و تألیفات او را بشناسد.

در این مقدمه جامع علاوه بر مطالب گوناگون که فهرست وار تذکر داده اند، در نثر کتاب نیز بانظری دقیق بررسی شده و از شیوه جمله بندی و مقایسه نثر کتاب با تذکرات الاولیاء و بیح در انواع فعل (بسیط - پیشوندی و مرکب و جز آن) به تفصیل و دقت تمام و عبارات فعلی و کنایات گفتگوشده و به ویژه درین بخش ذیل عنوان: (مختصات نثر رشحات) بسیاری از نکات دستوری کتاب مورد تحقیق قرار گرفته است چنانکه مصدرهای جعلی کتاب را در ضمن مقایسه با دیگر انواع مصدر فارسی بدینسان گرد آورده اند: طلیدن - غلایدن - سرفیدن - هر امیدن و سپس بیاد کردن مصدرهای مرکب می پردازد و نیز توجه مصحح بدترکیبات و سنی و اسمی و کلمه های تموین دار و بکار بردن ترکیب های آن در اغلب موارد بجای آنها، بسیار مفید و سودمند است. چنانکه در صفحه ۱۲۴: بر علانیه = علنا بر وجه اجمال = مجملا بنظا هر = نظا هر آ.

به تقریب = تقریباً. بریدیه = بدیهه و بسیاری از نمونه‌های دیگر. آقای دکتر معینان پیش از ۲۵ صفحه از صفحه‌های مقدمه را به یاد کردن خصوصیت‌های شرکت‌های اختصاص داده که مطالعه آنها برای معلمان و دانشجویان رشته ادبیات فارسی بسیار سودمند است. باری، مقدمه پرسود و دقیق مصحح بر ارزش کتاب افزوده و آنرا برای دوست‌داران و شیفتگان فارسی‌راهنمایی مفید و جامع قرار داده است. گذشته از دیباچه موجز و مقدمه مبسوط، متن کتاب نیز از هر جهت درخور توجه و مطالعه است. از ترجمه احوال‌عارفان گرفته تا شرح مناقب و نصایح سودمند و مواعظ پندآموز. کتاب رشحات مشتمل بر یک دیباچه کوتاه و مختصر و شرح احوال ۹۵ تن از مشایخ بزرگ، از نوع تالیفاتی است که در پاره‌خوارق عادات و ذکر مناقب و سجایای اخلاقی و نصایح و مواعظ برخی از صوفیان بزرگ فراهم و تالیف شده است. این کتاب که تألیفش در آغاز قرن دهم یعنی در ۹۰۹ پایان یافته، چنانکه مصحح محترم نوشته، از یک نظر چهارمین کتابی است که در تراجم احوال و مناقب و فضایل جمعی از مشایخ بزرگ تا پایان قرن نهم تالیف شده و در عین حال اولین کتابی است که در شرح حال و ذکر مناقب و نقل سخنان حکمت آمیز عده از عارفان یک سلسله از سلسله‌های صوفیه یعنی (نقشبندیه) اختصاص یافته که ازین نظر در حد خود منحصر بفرد است، و ویژه آنکه مؤلف کتاب در دو سفر خود بماورالنهر همه آن معلومات و اطلاعات را مستقیم و بواسطه از خود خواجه عبیداله احراز یا از باران و نزدیکان خواجه شنیده و یا از نوشته‌های دست اول آنها استفاده کرده است. یکی از نکته‌های جالب و با اهمیت کتاب ذکر اسامی جغرافیائی آنست مشتمل بر صدها ده و مزرعه و شهر که با فاصله‌های معین در اطراف شهرهای بزرگ چون سمرقند و بخارا و هرات است که شاید از این اسم‌ها در ماخذ و منبع‌های دیگر پیدا نتوان کرد مثلاً در صفحه ۱۵ مینویسد:

(و، انداق دهی است بر سه فرسنگی بخارا و در مروده دیگری است بر دو فرسنگی شهر آنرا نیز انداق گویند) و در صفحه ۶۲ (قبروی در ده ارغندان است که از قصبه زندنی بر پنج فرسنگی بخارا) و نیز در همان صفحه می‌نویسد: (مولد شریف ایشان را متین است که قصبه بزرگ است در ولایت بخارا در دو فرسنگی شهر و برده پاره‌های بسیار مشتمل است) و باز قسمت دیگر که بسیار پرسود و قابل توجه است مطالبی آمده که ذیل عنوان (رشحه) میباشد و نام کتاب هم به همین مناسبت رشحات عین الحیات برگزیده شده است. برای آشنائی خوانندگان با این رشحات یا رشحه‌ها به یاد کردن برخی از آنها دست می‌یابیم:

رشحه = از ایشان پرسیده‌اند که ایمان چیست؟ فرموده‌اند که کندن و پیوستن مناسب صنعت خود که بافندگی بود جواب گفتن (صفحه ۶۵)

رشحه = فرموده‌اند که درد و وقت ، خود را نیک نگاه می‌باید داشت و نگاه دارید
وقت سخن کردن و وقت چیز خوردن (صفحه ۶۵)

رشحه = از کلمات قدسیه مولانا عارف است که : هر که در بند تدبیر خود است در
دوزخ نهد است و هر که در مطالعه او است سبحانه، در بهشت نهد است (صفحه ۸۷)

رشحه = می‌فرمودند که پیری آخرت جوانی است ، بهر وجهی که در جوانی
میگذرانند در روزگار پیری اثر آن در بشره ایشان ظاهر میشود. (صفحه ۲۷۰)

رشحه = می‌فرمودند که اصل کار بی‌پیوندی است پس فرمودند که پیش من هیچ شعری
بهر ازین رباعی نیست که پهلوان محمود پوریا علیه الرحمه گفته است که :

جانا به قمار خانه رندی چندند

با مردم کم عیار کم پیوندند

رندی چندند کس نداند چندند

بر نسیه و نقد هر دو عالم نهندند

بعد از آن فرمودند اگر کسی حقیقت لاله‌الاله را نداند از این سخن داند که حقیقت پهلوان

محمود گرفتار هیچ‌قیدی نبوده است و به تجلی ذاتی مشرف بود (صفحه ۵۰۵). کوتاه سخن

آنکه کتاب رشحات عین الحیات با مقدمه و حواشی و تعلیقات آن راستی ، از نشریه‌های

شمر بخش و پرفایده سلسله انتشارات بنیاد نیکوکاری نوریانی است . من به دبیر دانشمند بنیاد

استاد دکتر کاسمی برای نشر چنین کتابی که یکی از مآخذ و منابع دانشگاهی است تبریک می‌گویم

و مزید توفیق این بنیاد و نویسندگان و همکاران آنرا و از آنجمله آقای دکتر علی اسنر معینیان

را آرزو مندم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جان عیبجوئی

کف بسودی ز مهر بر سگ خویش

آن شنیدم که تازی درویش

گشت ای سگ چرا چنین سازی؟!

زاهدی سگ بدید و آن تازی

گفت شستش باز و عذر دم هست

مرد تازی بآب درزد دست

بر زبان تو سانسد رجس عتاب

آن پلیدی زمن برفت به آب

آن پلیدیست بر زبان ، رانسد

حق گسرت آب رحمت افشاند

ملك الشعراء بهار